

ИВАНКА АПОСТОЛОВА

Доверие към философията

Сава Петров не обичаше думи като „доверие“. Дори към „хипотезите“ той се отнасяше скептично. Когато изразих пред него възхищението си от книгата му „Логическите парадокси във философска интерпретация“ (С., 1971) и допълних, че я предпочитам пред „Методология на субстратния подход“ (С., 1980), той каза, че „Логическите парадокси...“ са хипотеза върху хипотеза, докато на „Методология на субстратния подход“ той гледа като на една от възможните методологически прогнози и настоява на изводите в нея. Затова я защити и като докторска дисертация.

Природно надарен и изключително трудолюбив, той познаваше еднакво добре и история на философията, и състоянието на съвременната наука. Оплакваше се от лоша памет, но бе готов да даде библиографска справка за последната литература на английски, руски, немски и френски език.

Стремежът му бе, както пише в заключението на последната си книга, написана в съавторство с Асен Петров („Квантова механика — интерпретации и алтернативи — 1927—1987“. С., 1989), да се съобразява с йерархията на стойностите както във физиката, така и във философията и се надяваше, че изводите, без да са прекалено безсъдържателни, могат да бъдат успешно защитавани. Те съдържат съществени и трайни аспекти на методологическата обстановка, създадена около квантовата механика.

В това заключение се изразява същността на отношението на Сава Петров към философията, която той разглеждаше главно като методология на науката.

„Съобразяването с йерархията на стойностите както във физиката, така и във философията“ означава познаване на нещата както в историята на философията, така и в съвременната физика, и в математиката, и в кибернетиката.

Но знанието, макар и необходимо, не е достатъчно условие за „съобразяването с йерархията на стойностите“. Йерархията на стойностите във философията предполага да се открият неизползваните възможности, които историята на философията ни предлага при стремежа да се преосмислят изводите на съвременната наука. С други думи, той разглеждаше цялата история на философията като съвременна философия. Нищо от тази философия не може лекомислено да се пренебрегва. Във времето на силна съпротива към т. нар. „вторични свойства“, които еднозначно се свързваха с идеалистически и агностични изводи, Сава Петров още в кандидатската си дисертация показва едно ново и много силно, убедително за съвременната гносеология тълкуване на тези свойства. С това той показва, че история на философията е пълна с проблеми, а не с решения. Джон Лок поставя един проблем и той може да бъде решен по различни начини.

Подобно бе неговото отношение към проблема за субстанцията, разбрана онтологически. Като отчита, че научната методология е еволюирала от субстанциалните форми на Аристотел през механичните субстанции на Галилево-Нютоновата картина на света към десубстанциализирането на материята, свързано с теорията на относителността и квантовата механика, той твърди: една от възможните методологични прогнози гласи, че в бъдеще трябва да се очаква немеханистично субстанциализиране на материята. „Необходимост от онтологизирането на понятието материя“ е заглавието на една част от книгата му „Понятия за обективно и субективно“ (С., 1965). Тази идея той разви по-късно в книгата си за субстратния подход.

Друга идея, недопускана в една „оптимистична“ гносеология, бе тази за Кантовото „нещо в себе си“. Сава Петров показва какво съвременно решение може да има тази идея, разглеждана като проблем в история на философията.

Днес много изследователи на история на философията защитават идеята, че тази история не е един непрекъснат логически процес. Скланят към идеята, че решенията отмират, но проблемите остават. Без да обсъжда общата теза, Сава Петров показва как може да се използва в новата научна и културна среда „стари“ проблеми. При това пое без поза риска да покаже смисъла на почти единодушно отричани проблеми и решения.

Що се отнася до йерархията на стойностите във физиката, то и тук той остана верен на своя философски анализ и не се поддаде на почти приети от всички решения. Макар великолепно да познаваше и да анализираше дискусиите около интерпретацията на квантовата механика, той прие предпоставката на реализма (тезата на Айнщайн и Бор в прочутата дискусия между Бор и Айнщайн) и показва логическите възможности тази теза да бъде защитена в бъдеще.

Сега пристъпвам към най-важната част от цитираното заключение към последната му книга, което ми дава основание да озаглавя тези кратки бележки „Доверие към философията“. Той пише: „... можем да се надяваме, че изводите, без да са прекалено безсъдържателни, могат да бъдат успешно защитавани“. Тук главният термин е „безсъдържателни“.

За този, който не познава цялото творчество на Сава Петров, този термин би могъл да означава, че това е намеса на другия автор, който е физик, и да

²⁸ S. Restivo. Parallels and Paradoxes in

Modern Physics and Eastern Mysticism. —
Soc. Stud. of Sci., 8 (1978), No 2.

изразява снизхождението на физиците към философските изводи. Според мен обаче това е защита на тезата, която е основна за Сава Петров. Накратко, тази теза може да бъде формулирана така: *философската методология не трябва да превръща последната дума на науката в последна дума на философията*. Нейната задача е да се изработват такива понятия, които да хвърлят мост между философията и науката и да отбелязват възможното бъдещо развитие на философската методология. Тези понятия могат да са съживени „умиращи категории“, каквато е категорията субстанция, която Сава Петров разглежда като „субстрат“, а могат и да са нови методологически понятия. Самият Сава Петров не бърза да създава нови понятия, а предпочита да „съживява умиращи категории“. С това той показва не липса на въображение, а теоретическа добросъвестност пред усилията на всички, записани в историята на философията. Но смисълът, който той дава на тези понятия, е така дълбоко промислен на базата на съвременната наука, че ни води напред, а не ни кара да се обръщаме назад.

Философията като методология Сава Петров разглежда в три практикувани посоки. Първо, философията е методология, като сбор от примери от частните науки се използват за потвърждаване на някои (или всяка) теза на философията. Този широко практикуван начин не може да бъде сериозно теоретически защитен. Философията като методология се проявява като логически анализ на постигнатото от науката и главно логически анализ на проблемите, които се формулират в резултат на определено развитие. Чрез такъв анализ се разкриват главно философските предпоставки на приеманите решения и формулираните проблеми — такъв подход самият Сава Петров демонстрира великолепно в книгата си „Логическите парадокси във философска интерпретация“. Той представя така тази книга: „Цялото съдържание на тази книга образува един силгоизъм, който е твърде метафоричен, за да бъде логически валиден, но все пак може да послужи като навеждащо съображение. Отстраняването на никоя грешка от научни знания няма отрицателни последици за адекватността или пълнотата на познанието. Някои логически антиномии обаче биват отстранявани и може да се предполага, че по принцип са решими единствено чрез теории и методи, чието възприемане струва скъпо на адекватността или пълнотата на познанието. Следователно правдоподобно е заключението, че някои логически антиномии не са грешки, както стандартната логика ни задължава да смятаме, а са малко особени обективни истини.“ Предпоставката на Сава Петров е, че светът е противоречив. Но ако това е така, той показва как противоречивостта в познанието се преодолява, защото научните теории се изграждат по принципите на формалната логика, която изключва противоречието в една теория. Блестящият анализ на парадоксите в инфинитезималното смятане и на квантовомеханичния изход от парадоксите на вълново-корпускуларния дуализъм водят до изводи, които са валидни, струва ми се, за всяка теория, когато тя се сблъска с парадокси. Корпускуларно-вълновият дуализъм се преодолява, като противоречието между вълна и частица се „капсулира“ чрез принципа на Хайзенберг за неопределеността. Така капсулираното противоречие се поставя в основата на теорията. И този блестящ анализ със също така блестящи изводи Сава Петров нарече „хипотеза върху хипотеза.“

Това е така, защото за него бе важна философията като методология да се разкрива не само при прецизния логически анализ, а главно чрез създаването на *методологически* понятия, които да са мостът между философията и науката и да имат евристична роля. Още в кандидатската си дисертация той предлага една класификация на понятията за субективно и обективно (вж. „Понятия за обективно и субективно“ С., 1965). Той разглежда три понятия за обективно и съответно три понятия за субективно: обективно по съществуване, обективно по

съдържание и обективно по причина. Също — субективно по съществуване, субективно по съдържание и субективно по причина. Според мен тези шест различни понятия, които той въвежда, играят също ролята на методологически понятия. Само който е запознат с тази книга, знае богатството от нови идеи, които предполага използването на тези понятия.

Идеята за философията като методология чрез създаването на нови методологически понятия според мен има още едно значение в съвременната философия на науката. (Знаейки разликата, която се прави между философия и методология на науката, Сава Петров не правеше по същество разлика.) След гносеологическия анархизъм на П. Файерабенд, който показва, че „всичко върви“, сериозните изследователи в тази област си зададоха въпроса: „Накъде след Файерабенд?“ Един от възможните пътища е този, посочен от Сава Петров. Но за съжаление работите на Сава Петров не са известни във от нашата страна, макар че самият техен автор бе известен в много страни.

Нещо повече! Неговите работи не са известни дори и в нашата страна. По една или друга причина в българската философия малко хора се занимават с философия на науката. Свободните асоциации са далеч по-приятни, отколкото предварителното сериозно изучаване на една наука и философското осмисляне на нейните резултати!

Но имам една утеха! В преподавателската си работа обсъждах със студентите работите на Сава Петров. И тези работи добре „работеха“. За мен, ако едно философско съчинение се осмисля от студентите, това е добър критерий за неговата стойност. Да се надяваме, че предстои продължаване на усилията на Сава Петров в областта на философията като методология.

Относно разбирането на Сава Петров за философията като методология на науката съществуват и сериозни теоретически възражения. Тях тук няма да обсъждам. Струва ми се, че преди да се откажем от един възглед, трябва да се опитаме да го осмислим с най-голяма сериозност.

Но доверието към философията е нещо, от което не бива да се отказваме като предпоставка за нашата работа.